

УДК 373.3.014.3(477):376-056.2/3
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-4-39>

Катерина ШАПОЧКА,
orcid.org/0000-0002-4827-599X
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського
(Миколаїв, Україна) shapochka1111@gmail.com

ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Реформування освітньої системи України та складні трансформаційні зміни, що пов'язані із епідемією COVID 19, військовою агресією росії проти України, глобалізаційними змінами, зумовило необхідність розглянути шляхи адаптації першокласників до освітнього процесу Нової української школи. Останні три роки у переважній більшості дітей в Україні соціальні контакти в освітньому середовищі були суттєво обмежені, освітній процес побудовано за однією із запропонованих Міністерством освіти і науки України формою навчання, тому адаптація першокласників до освітнього процесу передбачає виконання певних умов. Аналізуючи шляхи адаптації першокласників до освітнього процесу, розуміємо, що Нова українська школа – це нове освітнє середовище, побудоване на засадах педагогіки партнерства і компетентнісного підходу, таким чином, щоб задовольнити потреби усіх учнів, зокрема із особливими освітніми потребами. У статті проводимо паралель із соціальним включенням, що потребує певних умов. Окреслено шляхи адаптації дітей до освітнього процесу, а саме створення позитивної атмосфери; ефективного залучення членів родини; індивідуалізація освітнього процесу; командний підхід. Психолого-педагогічна робота з адаптації першокласників до навчання у Новій українській школі здійснюється всіма членами команди, зокрема психологом, соціальним педагогом, класним керівником, батьками або особами, що їх заміщують, тощо, щодо визначення рівня підготовки дітей до школи і включає такі заходи: діагностика, спрямована на виявлення конкретної проблемної ситуації дитини; корекційно-розвивальна психолого-педагогічна робота; організаційно-консультативна робота з адміністрацією школи щодо вдосконалення управління навчально-виховним процесом та створення соціально-педагогічних шкільних умов, що сприяють успішній адаптації.

Ключові слова: Нова українська школа, інклюзія, адаптація, першокласники, шляхи адаптації.

Kateryna SHAPOCHKA,
orcid.org/0000-0002-4827-599X
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Primary School and Preschool Education Department
V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv
(Mykolaiv, Ukraine) shapochka1111@gmail.com

WAYS OF ADAPTATION OF FIRST GRADERS TO THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The reform of the educational system of Ukraine and the complex transformational changes associated with the COVID-19 epidemic, russia's military aggression against Ukraine, and globalization changes made it necessary to consider ways of adapting first-graders to the educational process of the New Ukrainian School. In the last three years, the vast majority of children in Ukraine have had significantly limited social contacts in the educational environment, the educational process is built according to one of the forms of education proposed by the Ministry of Education and Science of Ukraine, therefore the adaptation of first-graders to the educational process requires the fulfillment of certain conditions. Analyzing the ways of first-graders adaptation to the educational process, we understand that the New Ukrainian School is a new educational environment built on the principles of partnership pedagogy and a competency-based approach, in such a way as to meet the needs of all students, including those with special educational needs. In the article, we draw a parallel with social inclusion, which requires certain conditions. The ways of children's adaptation to the educational process are outlined, namely the creation of a positive atmosphere; effective involvement of family members; individualization of the educational process; team approach. Psychological and pedagogical work on the adaptation of first-graders to study at the New Ukrainian School is carried out by all members of the team, in particular, a psychologist, a social pedagogue, a class teacher, parents or responsible persons, to determine the level of preparation of children for school and includes the following measures: diagnostics aimed at identifying a specific problem situation of the child; corrective and developmental psychological and pedagogical work; organizational and advisory work with the

school administration on improving the management of the educational process and creating socio-pedagogical school conditions that contribute to successful adaptation.

Key words: *New Ukrainian school, inclusion, adaptation, first graders, ways of adaptation.*

В системі освіти України спостерігаються складні процеси, що пов'язані із епідемією COVID 19, військовою агресією росії проти України, глобалізаційними змінами та реформуванням.

Реформування освітньої системи України, що передбачає усталення інклюзивної парадигми у межах Нової української школи з акцентом на освітній підтримці, зумовило необхідність розглянути шляхи адаптації першокласників до освітнього процесу Нової української школи.

Явище адаптації відоме з часів грецького мислителя Арістотеля (388–322 рр. до н. е.). Особливо часто термін стає вживаним з настанням епохи Відродження (видатні біологи Ж. Ламарк, Ч. Дарвін (Ч. Дарвін, 1939), філософ Е. Кант (Кант, 1966) та ін.). В другій половині минулого століття виходять спеціальні монографії по розгляду цього питання (Лекавичюс, 1986, Ярошенко, 1985).

Так, М. Ільєнко, Л. Сердюк дають біопсихосоціальний аналіз поняття адаптації. Що відповідає діючий моделі інклюзивної освіти – біопсихосоціальна – яка враховує функціональні порушення, зовнішнє оточення, діяльність та участь осіб з особливими потребами в суспільстві. Науковці стверджують, що адаптація людини це взаємодія двох процесів: адаптування і адаптованості. Адаптування здійснюється шляхом зміни фізіології, поведінки та мутацій. Адаптивність – стан організму, що є результатом успішного адаптування. Так, у соціальній сфері швидше адаптується суб'єкт в силу власної компетентності, інтелектуального розвитку, темпераменту, умінню бути ініціативним.

Адаптація пов'язана з функціональним станом організму, який є характеристикою рівня функціонування систем організму в певний період часу. Адаптація розуміється як динамічний стан системи, безпосередній процес пристосування до умов зовнішнього середовища, з одного боку, а з іншого – властивість будь-якого живого організму, що забезпечує йому стійкість у мінливих умовах.

Як зазначають М. Ільєнко, Л. Сердюк, категорія адаптації може бути успішно застосована для характеристики активності суб'єктів, що перебувають на різних, у тому числі високих рівнях особистісного розвитку; в живому організмі існує комплекс адаптивних реакцій (Ільєнко, Сердюк, 2012).

За твердженням О. Міхеєва адаптація (лат. *adaptatio*, від *adapto* – пристосовую) – процес пристосування об'єкта (адаптаціогенез); стан присто-

сованості об'єкта (результат адаптаціогенезу); дія, спрямована на об'єкт з метою його пристосування до визначених вимог, пристосування об'єкта до використання в конкретних умовах. Психофізіологічна адаптація це послаблення реакції рецепторів у відповідь на постійну дію чинників, наприклад, зменшення чутливості тактильних рецепторів, рецепторів температур чутливості, рецепторів болю, слуху тощо. (Міхеєв, 2023).

О. Лавренко наголошує, що адаптація психологічна це сукупні властивості індивіда, що характеризують його стійкість до умов середовища та рівень пристосування до них; результат такого пристосування. Вчений зазначає, що це двостороннє явище, а саме взаємодія індивіда й середовища, соціального оточення.

Саме в соціумі в учнів початкової школи формується певна роль, статус, інтереси до певних видів діяльності, що перетворює його на активного члена групи чи класу. В. Волович розглядає соціальну адаптацію як пристосування особи чи суспільної групи до соціального середовища і зазначає, що механізмом соціальної адаптації є зближення ціннісних орієнтацій індивіда та групи, засвоєння ними норм, традицій і звичаїв навколишнього культурно-середовища, визначення своєї рольової поведінки в ньому (Волович, Лавренко, та ін., 2001).

Оскільки останні три роки у переважній більшості дітей в Україні соціальні контакти в освітньому середовищі були суттєво обмежені, то для тієї частини, що розпочала навчальний рік за однією із запропонованих Міністерством освіти і науки України формою навчання, адаптація до освітнього процесу передбачає виконання певних умов.

Міністерством розроблено чотири моделі організації освітнього процесу в залежності від місця перебування здобувачів освіти: учні, які перебувають на безпечній території України та учні, які є внутрішньо переміщеними особами, можуть здобувати освіту за очною, дистанційною, сімейною, екстернатною формами навчання, або у змішаному форматі, що передбачає поєднання очного навчання та навчання з використанням дистанційних технологій; учні, які перебувають за кордоном, мають можливість здобувати освіту за очною, дистанційною, сімейною, екстернатною формами; учні які знаходяться у зоні проведення активних бойових дій або на тимчасово окупованій тери-

торії можуть здобувати освіту за дистанційною формою (у закладах освіти на підконтрольній території), екстернатною (у будь-якому закладі на безпечній території), сімейною формою (у закладах, розташованих на підконтрольній Україні території) (Лист МОН України № 1/10258-22 від 06 вересня 2022 р.).

Закон України “Про освіту” свідчить, що нові освітні стандарти ґрунтуються на Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя. В свою чергу, Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти і науки України, основна мета якої створити школу, в якій буде комфортно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті. Це школа, де прислухаються до думки учнів, вчать критично мислити та бути відповідальними громадянами.

Все це ставить перед українською освітньою системою потребу формування широкого спектра навичок у першокласників як результату опанування навчальної програми за однією із форм навчання (очна, дистанційна, сімейна, екстернатна або змішана).

Нова українська школа – це Нова українська *інклюзивна* школа, де у формулі її ефективної, успішної роботи знаходимо такі ключові компоненти як, орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; партнерство між учнем, учителем і батьками; сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу; сучасні методи викладання, засновані на співпраці (ігри, проекти – соціальні, дослідницькі, експерименти, групові завдання тощо), учні залучатимуться до спільної діяльності, що сприятиме їхній соціалізації та успішному перейманню суспільного досвіду.

Аналізуючи шляхи адаптації першокласників до освітнього процесу, розуміємо, що Нова українська школа – це нове освітнє середовище, побудоване на засадах педагогіки партнерства і компетентнісного підходу, побудоване таким чином, щоб задовольнити потреби усіх учнів. Сьогодні, в умовах російської агресії, саме використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) допомагає створити таке середовище. Так, ІКТ підвищують ефективність роботи педагогів, дають можливість для більшості закладів ефективно управляти освітнім процесом, використовувати технології індивідуалізації освітнього процесу, що особливо необхідно дітям, що

потребують додаткової підтримки, зокрема на базі закладу освіти.

Адаптація першокласників до шкільного життя є одним із найактуальніших завдань, що постають нині перед педагогічною наукою і практикою. Орієнтація на особистість школяра й фіксація потреб у навчанні обумовлені необхідністю в соціальному пристосуванні учнів.

Всі першокласники на початку навчання зустрічаються з різного роду труднощами. В той час, коли одні діти самостійно вирішують проблеми, для інших же труднощі виявляються досить серйозними, і призводять до появи неадекватних механізмів адаптації до школи. В свою чергу ці механізми проявляються в вигляді порушень учбової діяльності, поведінки, конфліктним відношенням з однолітками та вчителями, призводять до зросту рівня тривоги, порушенням особистісного розвитку, соціальної ізоляції (Шапочка, Вдовиченко, Михальченко, 2022).

Отже, для частини учнів поняття адаптації можна порівняти із соціальним включенням, оскільки під впливом зазначених факторів діти були виключені із освітнього середовища. Н. Софій зазначає, що основними принципами концепції соціальної інклюзії є визнання і повага до окремих осіб і відповідної соціальної групи, що зокрема, передбачає визнання відмінностей у розвитку людей; переконання в тому, що усі люди є однаково цінними для суспільства, не зважаючи на індивідуальні відмінності; принцип розвитку людини, що означає забезпечення можливостей для навчання, творчого та інтелектуального розвитку особистості, вибору людини – жити значущим для неї життям; причетність та участь; принцип територіальної близькості означає спільне користування місцевими ресурсами; принцип матеріального добробуту передбачає наявність матеріальних ресурсів, зокрема, фінансової підтримки, соціальних програм (Софій, 2017).

Так, вітчизняними вченими (Л. Будяк, Л. Гречко, А. Колупаєва) визначено умови ефективного забезпечення інклюзивної освіти дітей з особливими потребами: раннє виявлення вад розвитку та проведення корекційної роботи з перших місяців життя; правильне діагностування розвитку дитини та урахування її можливостей; психологічна готовність дитини та її батьків до спільного навчання зі здоровими однолітками; розробка методики включеного навчання залежно від виду дизонтогенезу; тісна співпраця з батьками, надання їм необхідного мінімуму дефектологічних знань, психотерапевтичної та консультативної допомоги; відповідна підготовка педагогів загаль-

ноосвітніх закладів; створення спеціального освітнього середовища (необхідне обладнання, охоронний режим тощо); підготовка дітей із нормативним рівнем розвитку до взаємодії з ровесниками із психофізичними порушеннями; забезпечення психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання (Колупаєва, 2009).

Сьогодні змінюється і саме розуміння інклюзивної освіти, яке передбачає створення умов для максимально значущої участі в освітньому процесі не лише дітей з особливими освітніми потребами, а й усіх учасників освітнього процесу (Т. Бут, М. Ейнскоу). Це потребує сучасних підходів до розроблення і запровадження нових механізмів забезпечення додаткової підтримки таким дітям, адаптації всіх дітей до освітнього процесу в школі.

Спираючись на умови успішної інклюзії – включення, можна виділити наступні шляхи адаптації дітей до освітнього процесу, а саме *створення позитивної атмосфери* – Ш. Амонашвілі: «шлях до серця учня, це чисте серце вчителя» (Амонашвілі, 1995); *ефективне залучення членів родини* – О. Савченко наголошує: «Радимо реально оцінювати можливості своїх дітей, не ускладнювати їх життя надмірними для здоров'я і психіки навантаженнями. Вирішуйте синів, донечок з любов'ю, спокійно, терпляче, дбайте про сприятливе емоційне середовище щоденного життя, щирий контакт з учителями і колом друзів своїх дітей» (Савченко, 2007); *індивідуалізація освітнього процесу* В. Сухомлинський «...незалежно від того, які в неї [дитини] навчальні успіхи, бачити в ній спочатку людину, а потім уже учня» (Сухомлинський, 1976); *командний підхід* – тісна співпраця педагогів з батьками дитини та іншими фахівцями для забезпечення ефективної підтримки дитини в освітньому процесі. За твердженням А. Колупаєвої, Командний підхід як динамічна система перетину фахових взаємозв'язків спеціалістів педагогічно-психологічного, медичного, соціального

профілів забезпечує успішність інклюзивних процесів (Колупаєва, Таранченко, 2019).

Психолого-педагогічна робота з адаптації першокласників до навчання у Новій українській школі здійснюється всіма членами команди, зокрема психологом, соціальним педагогом, класним керівником та роботою з сім'ями щодо визначення рівня підготовки дітей до школи і включає такі заходи:

1. Діагностика, спрямована на виявлення конкретної проблемної ситуації дитини. Психолого-педагогічна діагностика має проводитися двічі протягом першого року навчання: під час вступу (зарахування) дитини до школи та в середині першого класу.

2. Корекційно-розвивальна психолого-педагогічна робота. Проводиться членами команди супроводу протягом року, зміст роботи залежить від особливих освітніх потреб дитини і відображається в індивідуальній програмі розвитку.

3. Організаційно-консультативна робота з адміністрацією школи щодо вдосконалення управління навчально-виховним процесом та створення соціально-педагогічних шкільних умов, що сприяють успішній адаптації.

Зазначені форми спеціально організованої роботи, щодо адаптації першокласників особистісно орієнтовані з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини.

Варто додати, що особистісні якості педагогів, підтримання тісних емоційних стосунків між дітьми та дорослими, постійна та доброзичлива конструктивна взаємодія між педагогами та батьками є запорукою створення та розвитку загального позитивного емоційного контексту взаємовідносин у новому соціальному просторі, де співпраця між педагогами та батьками забезпечує зниження рівня тривожності для всіх учасників. Завдяки цьому першокласники мають короткий адаптаційний період і демонструють високі результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. Размышления о гуманной педагогике. М.: Изд. Дом Шалвы Амонашвили, 1995. 495 с.
2. Дарвин Ч. *Происхождение видов путем естественного отбора*. Собр. сочинений. М., Л.: Изд-во АН СССР, 1939. Т. 3. 430 с.
3. Міхєєв О. М., Шульга М. О., Ничкало Н. Г., Лавренко О. В., Волович В. І., Білошицький П. В. Адаптація // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. Т. 1. URL: <https://esu.com.ua/article-42642>
4. Лежачиус Э. Элементы общей теории адаптации. Вильнюс, 1986. 274 с.
5. Кант Э. *О применении телеологических принципов в философии*. Сочинения. М.: Мысль, 1966. Т. 5. 563 с.
6. Колупаєва А. А. *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи*: Монографія. К.: «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
7. Колупаєва А. А. *Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі*: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок». 2019. 304 с.
8. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. К.: СПД «Цудзинівіч Т. І.» 2007. 204 с.

9. Сердюк Л. З., Ільєнко М. М. Збірник «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» Адаптація – процес чи результат процесу. № 9(11). 2012. С. 235–243.
10. Сухомлинський В. О. Проблеми всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Вибір. тв.: у 5 т. К.: Рад. школа. 1976. 651 с.
11. Шапочка К. А., Вдовиченко Р. П., Михальченко Н. В. Професійне вигорання педагогічних працівників Colloquium-journal № 32 (155), Część 1 (Warszawa, Polska). 2022. С. 15–19.
12. Ярошенко М. Ф. Адаптація – направляючий фактор еволюції. Кишинев: Штиница, 1985. 182 с.

REFERENCES

1. Amonashvyly Sh. Razmyshleniya o humanoipedahohyke [Reflections on human pedagogy]. M.: Yzd. DomShalvyAmonashvyly, 1995. 495 p. [in Russian]
2. Darvyn Ch. Proyskhozhdenye vydiv putem estestvennoho otbora. Sobr. Sochyneni [The origin of species by natural selection] M., L.: Yzd-vo AN SSSR, 1939. T. 3 . 430 p. [in Russian]
3. Mikheiev O. M., Shulha M. O., Nychkalo N. H., Lavrenko O. V., Volovych V. I., Biloshytskyi P. V. Adaptatsiia. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy : entsyklopediia [Adaptation. Encyclopedia of Modern Ukraine: encyclopedia] [elektronna-versiia] / red.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2001. T. 1. URL: <https://esu.com.ua/article-42642> [in Ukrainian]
4. LekiyvychiusE. Elementy obshchei teoriia daptatsii [Elements of the general theory of adaptation] Vylnius, 1986. 274 p. [in Russian]
5. Kant E. O pryomenii teleolohycheskykh pryntsyrov v fylosofii [On the application of teleological principles in philosophy] Sochyneniia. M.: Mysl, 1966. T. 5. 563 p. [in Russian]
6. Kolupaieva A. A. Inkluzyvna osvita: realii ta perspektyvy: Monohrafiia [Inclusive education: realities and prospects: Monograph]. K.: «Sammit-Knyha», 2009. 272 p. [in Ukrainian]
7. Kolupaieva A. A. Navchannia ditei z osoblyvymy osvitynymy potrebamy v inkluzyvnomu seredovyshchi: navchalno-metodychnyi posibnyk [Education of children with special educational needs in an inclusive environment: educational and methodological manual] Kharkiv: Vyd-vo “Ranok”. 2019. 304 p. [in Ukrainian]
8. Savchenko O.Ia. Vykhovnyi potentsial pochatkovoio osvity [Educational potential of primary education] K.: SPD “Tsudzynovich T. I.” 2007. 204 p. [in Ukrainian]
9. Serdiuk L. Z., Iliencko M. M. Zbirnyk «Aktualni problem navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy» Adaptatsiia – protses chy rezultat protsesu [Collection “Actual problems of education and upbringing of people with special needs” Adaptation is a process or a result of the process] № 9 (11). 2012. PP. 235–243 [in Ukrainian]
10. Sukhomlynskyi V. O. Problemy vsebichno rozvynenoio osobystosti. Dukhovnyi svit shkoliara [Problems of the comprehensively developed personality. The spiritual world of a schoolchild] Vybir.tv.:u St.K.: Rad.shkola. 1976. 651 p. [in Ukrainian]
11. Shapochka K. A., Vdovychenko R. P., Mykhalchenko N. V. Profesiine vyhorannia pedahohichnykh pratsivnykiv [Professional burnout of pedagogical workers] Colloquium-journal № 32 (155), Część 1 (Warszawa, Polska) 2022. PP. 15–19 [in Ukrainian]
12. Yaroshenko M. F. Adaptatsiia – napravliaiushchy factor evoliutsyy [Adaptation – the guiding factor of evolution] Kyshynev: Shtynytsa, 1985. 182 p. [in Russian]